

OPVOEDING EN ONDERWIJS IN DE KATHOLIEKE
MISSIES VAN BELGISCH KONGO (1908-1960):
Een Overzicht.

DOOR

M. DEPAEPE, F. DEBAERE EN L. VAN ROMPAEY

*Onderzoeksleider NFWO en Hoofddocent KUL, Assistent KUL,
Wetenschappelijk Medewerker KUL*

Ook al zijn er bepaalde tekenen dat de geschiedschrijving van opvoeding en onderwijs in België sedert de jaren zeventig en tachtig erop vooruit is gegaan,¹ toch valt bij ons nog maar weinig belangstelling te noteren voor het koloniale opvoedingsverleden. Nochtans is die topic in het buitenland erg in trek. In toonaangevende historisch-pedagogische tijdschriften verschijnen b.v. regelmatig studies die één of ander aspect van het onderwijs in voormalige kolonies behandelen.²

1. F. SIMON; *Education*. -In: KOSSMANN & WITTE, *Historical research in the Low Countries*. Speciaal nummer van *BMGN* (1992), (ter perse).

2. M.K. BACCHUS, Education and society among the non-whites in the West Indies prior to emancipation. *History of education*, XIX (1990), 85-104.; O.M. BLOUETTI, Slavery and freedom in the British West Indies, 1822-33. The role of education. *History of education quarterly*, XXX (1990), 625-643.; R.K. GOODENOW & R. COWEN, The American school of education and the third world in the twentieth century: Teachers College and Africa, 1920-1950. *History of education*, XV (1986), 271-290.; N. KYLE, Policy politics, parsimony and pragmatism: state and the rural school in colonial New South Wales. *History of education*, XIX (1990), 41-44.; C. LAMBA, The Cape Dutch Reformed Church Mission in Malawi: A preliminary historical examination of its educational philosophy and application, 1889-1931. *History of education quarterly*, XXIV (1984), 373-392.; S.S. OBIDI, Nationalist's demands for university education in Nigeria and government's response, 1920-1948. *History of education*, XIX (1990), 55-64.; PEARCE, R.,

Tegen die achtergrond, maar ook tegen deze van de vertroebelde Belgisch-Zairese betrekkingen aan het einde van de jaren tachtig, zijn wij in 1990 gestart met een ambitieus onderzoeksprogramma over de geschiedenis van het agogisch offensief dat de Belgische missionarissen met het oog op de 'beschaving' van de autochtone bevolking in Kongo tussen 1908 en 1960 op gang hebben gebracht.³ Het project, dat zich doelbewust toespitst op de katholieke missies, omvat drie delen: de studie van achtereenvolgens het vormingsaanbod, de vormingsprocessen en de vormingseffecten van de koloniale 'beschavingsarbeid'.

Vanzelfsprekend kunnen wij in een bijdrage als deze niet in detail op alle elementen van ons onderzoek ingaan. Daarvoor ontbreekt niet alleen de tijd en de ruimte, maar staat bovendien het onderzoek zelf nog teveel in de kinderschoenen. Na enkele maanden van intensieve omgang met bronnen en werken is het echter wel mogelijk, de karakteristieken van het Belgische beleid ten aanzien van opvoeding en onderwijs in Kongo aan te duiden. Grosso modo kunnen we stellen dat de koloniale opvoedingsarbeid tijdens het interbellum twee kenmerken vertoonde. Enerzijds slaagden de katholieke missies erin, binnen het kader van hun bekeringswerk, een quasi educatief monopolie te verwerven. Anderzijds waren de inspanningen van de missionarissen vooral gericht op de moralisering van de massa, eerder dan op het opleiden van een intelligentsia. Op beide vlakken betekende de Tweede Wereldoorlog een keerpunt.

Missionary education in Colonial Africa: the critique of Mary Kingsley. *History of education*, XVII (1988), 292.; C. WHITEHEAD, The 'two-way pull' and the establishment of university education in British West Africa. *History of education*, XVI (1987), 119-133.; C. WHITEHEAD, The impact of the Second World War on British colonial education policy. *History of education*, XVIII (1989), 267-294.; C. WHITEHEAD, The advisory committee on education in the colonies. 1924-1961. *Pedagogica Historica*, XXVI(1991), 385-421.

3. M. DEPAEPE, Missionary work as a socio-pedagogic offensive: a new research project at the "Katholieke Universiteit Leuven" concerning the history of education in the Belgian Congo (1908-1960). *History of Education Society Bulletin*, nr 49 (spring 1992), 45-52.

Aan de ene kant werden de bevoorrechte relaties van de Kerk met de staat teruggeschroefd en aan de andere kant ging men, met het oog op de vorming van een inlandse elite, in het onderwijs steeds meer belang hechten aan kennisverwerving. Hieronder gaan we in een eerste en in een tweede punt na hoe het mogelijk was dat de katholieke missies op het vlak van opvoeding en onderwijs tijdens het interbellum een zo centrale positie innamen en hoe het opvoedingswerk concreet gestalte kreeg. In een derde en vierde punt gaan we vervolgens na hoe onder invloed van de nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen de klemtonen na de Tweede Wereldoorlog werden verlegd.

1. DE CENTRALE ROL VAN DE KATHOLIEKE MISSIES IN HET KOLONIALE BESCHAVINGSWERK IN BELGISCH KONGO

Van bij zijn ontstaan betrok de Onafhankelijke Kongostaat de katholieke missionarissen bij de organisatie van het onderwijs voor inlanders. De protestanten, die aanvankelijk zeker even talrijk in Kongo aanwezig waren, werden niet om hulp gevraagd. De onderwijskundige samenwerking tussen de staat en de katholieke missies kwam op twee manieren tot uiting. Enerzijds vertrouwde de overheid meestal de leiding van de door haar opgerichte scholen toe aan katholieke missionarissen – deze instellingen werden dan officieel congreganistische scholen genoemd – en anderzijds steunde ze het particulier onderwijs van de missies. Voorbeelden daarvan liggen voor het grijpen. Van bij het begin werden de officiële schoolkolonies, die bij decreet van 12 juli 1890⁴ waren opgericht om de voogdijkinderen van de staat⁵ op een betrekking in het leger of in de administratie voor te bereiden, door missionarissen bestuurd: de

4. *Bulletin Officiel de l'Etat Indépendant du Congo*, VI (1890), 120-122.

5. Volgens het decreet van 12 juni 1890 verwierf de Staat automatisch de voogdij over alle vrijgekomen slavenkinderen, alle weggelopen of door hun ouders verwaarloosde kinderen en alle weeskinderen. De 'kinderen' bleven onder voogdij tot hun 25 jaar en kregen van de staat een praktische opleiding op de schoolkolonies.

kolonie te Boma en te Nieuw-Antwerpen door de scheutisten, die te Moanda door de zusters van liefde van Gent.⁶ In ruil voor hun medewerking konden de missionarissen in deze instellingen niet enkel ongestoord godsdienstonderricht verstrekken, maar mochten zij bovendien over één vijfde van het totale aantal leerlingen beschikken om christelijke dorpen van de grond te helpen.⁷ Aan de veel talrijker vrije schoolkolonies van de missies zelf⁸ verleende de overheid haar medewerking door, onder bepaalde voorwaarden, een deel van haar voogdijkinderen af te staan.⁹ De op 26 mei 1906 ondertekende conventie tussen de Onafhankelijke Kongostaat en de Heilige Stoel gaf verder vorm aan de samenwerking inzake onderwijs.¹⁰ In die conventie verklaarde de staat zich m.n. bereid aan de katholieke missies kosteloos en voor eeuwig gronden af te staan, op voorwaarde dat die missies praktisch georiënteerd onderwijs (o.a. op het vlak van de landbouw) zouden organiseren voor de inlandse jeugd.¹¹ Slechts in een beperkt aantal gevallen was de coördinatie tussen de staat en de katholieke missies op het gebied van onderwijs ver te zoeken. Alleen de in 1906 opgerichte school voor kandidaat-

6. ZANA AZIZA ETAMBALA & VINTS, L., *Honderd jaar zusters van Liefde in Kongo (1891/92-1991/1992)*. (Gent, 1992) (ter perse).

7. L. ANCKAER, *De evangelisatiemethode van de missionarissen van Scheut in Kongo (1888-1907)*. (Brussel, 1970), 11.

8. Er werden drie officiële schoolkolonies opgericht; te Boma, Moanda en Nieuw Antwerpen (O. LIESENBORGHS, *L'instruction publique des indigènes au Congo, Congo*, 1940, 235.). Daartegenover telde haast elke missiepost een schoolkolonie voor jongens en, waar er zusters waren, ook één voor meisjes (R. LEFEBVRE, *Besluiten na een studie over de vroegste onderwijsorganisatie in Kongo. 1885-1914*. (Leopoldstad, 1956), 7).

9. Deze mogelijkheid werd gecreëerd door het decreet van 4 maart 1892 (*Bulletin Officiel de l'Etat Indépendant du Congo*, VIII (1892), 18-19.)

10. *Bulletin Officiel de l'Etat Indépendant du Congo*, XXII (1906), 158-160.

11. In tegenstelling tot de schoolkolonies waren deze scholen gericht op de vrije bevolking. Deze verschuiving van de aandacht van slavenkinderen naar vrije kinderen houdt verband met de rond de eeuwwisseling gewijzigde evangeliseringsstrategie. Toen schakelden de missionarissen over van de vorming van exclusieve christenheden naar de rechtstreekse catechetisatie van de dorpsbevolking. In het kader van deze verandering moesten de scholen zich dan ook tot een ander publiek richten (L. ANCKAER, *op. cit.*, 151-160).

klerken te Boma en de eveneens in 1906 gestarte beroepsscholen te Boma, te Leopoldstad en te Stanleystad werden door leken bestuurd.¹²

Toen België in 1908 de Onafhankelijke Kongostaat als kolonie van Leopold II overnam, won het samenwerkingsverband met de missies nog aan betekenis. Liever dan zelf een autonoom onderwijsnet uit te bouwen, gaf de overheid er de voorkeur aan de missionarissen bij het officieel onderwijs te betrekken en de steun aan het katholieke missieonderwijs op te drijven. De enkele lagere scholen die de staat na 1908 oprichtte, waren allen congregantische instellingen, terwijl de leiding van de drie bovengenoemde officiële beroepsscholen aan de congregaties werd overgedragen.¹³ Wat de steun aan het katholiek onderwijs als zodanig betreft, bleef niet enkel de conventie van 1906 van kracht, maar gingen de subsidies in de twee daaropvolgende decennia fors de hoogte in. In 1912 ontvingen de missiescholen in het totaal zo'n 50.000 fr. aan subsidies. Dit bedrag was in 1919 al opgelopen tot 72.150, in 1923 tot 145.000 en in 1924 tot 220.500 fr.¹⁴

In 1926 werd de tot dan toe gevolgde subsidiëeringspolitiek van de overheid gesystematiseerd en uitgebreid toen de vertegenwoordigers van de nationale missies hun handtekening zetten onder het 'Projet d'organisation de l'enseignement libre au Congo belge avec le concours des Sociétés de Missions nationales'.¹⁵ Dit plan steunde op de besluiten van de zgn. commissie-Franck uit 1922. De commissie was genoemd naar haar opdrachtgever, de liberale

12. R. LEFEBVRE, *op. cit.*, 8.

13. *Ibid.*, 13.; O. LIESENBORGHS, *op. cit.*, 241.

14. *Ibid.*, 244.

15. De definitieve tekst van de conventie werd in 1929 gepubliceerd onder de titel: *Organisation de l'enseignement libre subsidié pour indigènes avec le concours des sociétés des missions nationales*. (Dison - Verviers, 1929).

minister van Koloniën Louis Franck¹⁶ die wilde dat de krachtlijnen voor de toekomstige ontwikkeling van het onderwijs aan de autochtone bevolking op papier zouden worden gezet. Naast de aanbevelingen voor voorrang van de opvoeding op de instructie, voor aanpassing van de programma's aan het plaatselijke milieu en voor het gebruik van de inlandse talen werd in de besluiten expliciet gesteld dat samenwerking met de missies te prefereren viel boven de opbouw van een officieel onderwijsnet.¹⁷ De drijvende kracht achter dit standpunt was de katholiek Edouard De Jonghe,¹⁸ hoogleraar te Leuven en directeur bij het ministerie van Koloniën. De in 1926 ondertekende conventies werden dan ook naar hem genoemd. Het belang ervan voor de expansie van het katholiek onderwijs in de missies kan moeilijk worden overdreven. In tegenstelling tot vroeger konden van dan af alle katholieke scholen worden gesubsidieerd, op voorwaarde dat ze aan bepaalde eisen i.v.m. programma en structuur voldeden. Reeds in 1926 genoten 2.032 jongensscholen met 94.390

16. Louis Franck werd geboren in Antwerpen op 28 november 1868. Als jurist specialiseerde hij zich in het maritiem en handelsrecht. In 1906 begon zijn politieke carrière bij de liberalen. Als volksvertegenwoordiger streed hij o.m. voor de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs en van de universiteit van Gent. Van 1918 tot 1924 was hij minister van Koloniën. Zijn koloniale politiek had twee doelstellingen: de economische expansie van Kongo en de sociale bescherming van de inboorlingen. Centraal stond daarbij zijn bekommernis om de gewoonterechtelijke instellingen te behouden. Louis Franck lag aan de basis van de oprichting van de Koloniale Universiteit te Antwerpen. Hij was eveneens hoogleraar aan de Vrije Universiteit van Brussel en gouverneur van de Nationale Bank van België. Hij stierf te Wijnegem op 31 december 1937. (Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut, *Belgische koloniale biografie. III.* (Brussel, 1952), 325-343.)

17. E. DE JONGHE, *L'enseignement des indigènes au Congo Belge. L'enseignement aux indigènes.* (Bruxelles, Rapports préliminaires de la 21e session de l'Institut Colonial International du 5 mai au 8 mai 1931, 1931), 87-92.

18. Edouard De Jonghe (°1878 - † 1950) was als directeur bij het ministerie van Koloniën niet alleen een zeer gewaardeerd koloniaal ambtenaar, maar ook een gerenommeerd wetenschapper. Hij was lid van verscheidene internationale instituten voor koloniale wetenschappen en directeur van het tijdschrift 'Congo' dat na de Tweede Wereldoorlog de naam 'Zaire' kreeg. De Jonghe lag mee aan de basis van het Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut, sedert 1959 de Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen (Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, *Belgische overzeese biografie. VI.* (Brussel, 1968, 551-560.).

leerlingen en 132 meisjesscholen met 13.451 leerlingen een subsidie van in het totaal 3.843.508 fr.¹⁹ In vergelijking met 1924 was dit bedrag verdertienvoudigd!

Dat daarmee ook de basis was gelegd voor de kwalitatieve verbetering van het missieonderwijs in de tussenoerlogse periode laat zich gemakkelijk raden. Alvorens echter het opvoedingsgebeuren in de missies van naderbij te bestuderen, staan we nog even stil bij de mogelijke oorzaken van de op het eerste gezicht misschien wel ietwat bevreemdende voorkeursbehandeling van de katholieke missies door de Belgische staat. Volgens De Jonghe had de commissie-Franck argumenten te over om tot een hecht samenwerkingsverband met de missionarissen te besluiten.²⁰ Vooreerst ging de commissie ervan uit dat de missionarissen dé aangewezen personen waren om de gevraagde aanpassing van het onderwijs aan de inlandse situatie te verwezenlijken. Als geen ander waren zij vertrouwd met de streek, de inlandse bevolking en de taal. Daarenboven baseerden zij hun onderricht op de godsdienst, wat volgens sommige commissieleden een noodzaak was, wilde men de autochtonen moreel verheffen. Bij de bespreking van de koloniale begroting voor 1924 getuigde niemand minder dan Louis Franck himself "(que) l'on imagine pas un facteur qui pourrait agir avec plus d'énergie et plus de puissance sur l'élévation morale des indigènes que l'action religieuse".²¹ Tenslotte – en dit was wellicht het meest doorslaggevende argument – legitimeerde men binnen de commissie de toegenomen subsidies ook door te wijzen op de gunstige perspectieven die het missieonderwijs in financieel en organisatorisch opzicht bood. Hield men vast aan de doelstelling om zoveel mogelijk de massa met het onderwijs te bereiken, dan viel officieel onderwijs

19. O. LIESENBORGHES, *op. cit.*, 244.

20. E. DE JONGHE, *op. cit.*, 89-90.

21. *Hand.*, Senaat, 1922-23, 23 januari 1923, 318. Dat ook ongelovige kolonials met deze stelling akkoord gingen wordt door Merlier bevestigd in zijn t.a.v. het katholieke missieonderwijs zeer kritische boek *Le Congo de la colonisation belge à l'indépendance*. (Paris, 1962), 223.

met uitsluitend lekeleerkrachten niet te betalen. Nog afgezien van het feit dat men de missionarissen nauwelijks behoefde te vergoeden, boden deze laatsten, die noch vrouw noch kind hadden, zich levenslang engageerden én onder de controle stonden van de kerkelijke hiërarchie, de beste garanties voor continuïteit in het opvoedingsproces.

Bij dat alles kwam dat de belangstelling in het moederland voor Kongo, zoals Markowitz in zijn studie over de politieke rol van de missies terecht heeft opgemerkt,²² aan de lage kant was. Zo kwam het dat tijdens de gehele periode sleutelposities in het koloniaal bestuur zonder veel problemen aan getrouwen van de missies werden toevertrouwd. Drieëntwintig van de negenentwintig ministers van Koloniën die België ooit heeft gehad, waren katholiek, evenals zeven van de tien gouverneurs-generaal en, althans tot in de jaren vijftig, negentig procent van de directeurs in de koloniale administratie. Men mag ook niet vergeten dat de parlementaire controle op de koloniale activiteiten lange tijd minimaal is geweest en dat in Kongo zelf het aantal missionarissen dat van de ambtenaren ruimschoots overtrof. Bovendien bleef de internationale gemeenschap, geschokt door Leopolds wandaden, kritisch toekijken op de Belgische aanwezigheid in Kongo.²³ De politici uit het moederland deden dan ook hun best om als een eensgezind blok naar buiten te treden. Ideologische tegenstellingen hoefden niet naar de kolonie te worden geëxporteerd. Overigens was het om de invloeden van de grote mogendheden te beperken dat België in 1926 enkel met de 'nationale' missies conventies afsloot.²⁴ Daardoor kon meteen ook de concurrentie met de protestanten worden ingedamd, want, met uitzondering van de 'Société belge des missions protestantes',

22. M.D. MARKOWITZ, *Cross and sword. The political role of christian missions in the Belgian Congo, 1908-1960.* (Stanford, 1973), 19-30. Zie ook J. VELLUT, *Guide de l'étudiant en histoire du Zaïre.* (Kinshasa-Lubumbashi, 1974), 117.

23. M.D. MARKOWITZ, *op. cit.*, 20.

24. E. DE JONGHE, *op. cit.*, 89.

beantwoordden alleen katholieke congregaties aan de criteria van 'nationale' missies.²⁵ Bijgevolg bleven de buitenlandse protestantse missies van elke vorm van subsidiëring verstoken en konden de katholieken ongehinderd hun monopoliepositie verder uitbouwen. Welke lijn hebben zij daarbij gevolgd?

2. HET MASSIEVE BESCHAVINGSOFFENSIEF VAN DE KATHOLIEKE MISSIES TIJDENS HET INTERBELLUM

Wanneer we de vergelijking maken met de omringende Afrikaanse kolonies, dan stellen we vast dat België aan zijn kolonie een sterk ontwikkeld onderwijssysteem schonk. Bij de onafhankelijkheid in 1960 bedroeg de scolarisatiegraad in Kongo zo'n 58%, wat in vergelijking met de 4% à 34% voor de omliggende Franse kolonies vrij hoog was. De Belgische onderwijsinspanningen concentreerden zich evenwel vooral op het lager onderwijs; aan voortgezet onderwijs werd niet zoveel aandacht geschonken. In 1961 bevond 90% van de Afrikaanse scholieren zich in het lager onderwijs, 9,6% in het secundair onderwijs en 0,4% in het hoger onderwijs. Voor Kongo echter bedroeg de genoemde verhouding 95,8%, 4,1% en 0,1%.²⁶ Deze weinig evenwichtige verhouding was het gevolg van de Belgische beleidsoptie om de uitbouw van secundair en hoger onderwijs pas te starten nadat de Kongolese bevolking door een massaal lager onderwijs tot een hoger intellectueel niveau was gebracht. Hetgeen Markowitz omschreef als een politiek van 'educational gradualism'.²⁷ Op die manier hoopte men het ontstaan van een

25. Nationale missies waren die missies die hun zetel hadden in België, door Belgen werden bestuurd en die een meerderheid Belgen in hun rangen telden. De Engelse Missionarissen van Mill Hill die in 1897 op uitdrukkelijk verzoek van Leopold II naar Kongo kwamen, waren de enige uitzondering op die regel (G.E. JAMBERS, *L'enseignement au Congo Belge*. (Leopoldville, 1947), 18.).

26. G. BRAUSCH, *Belgian administration in the Congo*. (London, 1965), 11.; J. CAPELLE, *L'éducation en Afrique noire à la veille de l'indépendance*. (Paris, 1990), 181.; M. EKWA, *Le Congo et l'éducation*. (Leopoldville, 1965), 75.; J. VANHOVE, *L'enseignement*. – In: *Witboek. Wetenschappelijke bijdrage van België tot de ontwikkeling van Centraal Afrika. Deel I*. (Brussel, 1962), 394.

27. M. MARKOWITZ, *op. cit.*, 104.

verbitterde en ontwortelde intellectuele klasse, de broeihaard van onafhankelijkheidsstrevingen, te vermijden. Het niveau van de Kongolese scholen was tijdens het interbellum overigens niet zo hoog. De school werd immers vooral als een middel aangezien om de massa via de christelijke godsdienst te moraliseren en op te voeden en niet in de eerste plaats als een centrum waar de Kongolezen in de Westerse kennis konden worden ingewijd. De commissie-Franck wees er in haar besluiten bijvoorbeeld expliciet op dat de opvoeding in de scholen voorrang moest krijgen op het onderwijs. Onderricht in de christelijke moraal en lichamelijke arbeid, vooral dan op de akkers, waren daartoe de ideale middelen.²⁸

Op de algemene karakteristiek van massieve moralisering vallen evenwel een aantal uitzonderingen te noteren. Enerzijds werden in de tussenoorlogse periode door de Katholieke Universiteit Leuven en de jezuiten initiatieven genomen om een geneeskundige en landbouwkundige opleiding op te starten. Anderzijds waren er de kleine en de groot-seminaries die reeds tijdens het interbellum een Kongolese kerkelijke elite moesten opleiden.

Nadat we de concrete invulling van het educatief aanbod tijdens het interbellum, inclusief de vele post- en parascolaire opvoedingsactiviteiten, van naderbij hebben bekeken, gaan we dieper op deze uitzonderingen in.

Wat het lager onderwijs betreft, bleef het niveau tot in de jaren twintig erg rudimentair, ook al deed de concurrentie met de protestanten hier en daar de kwaliteit stijgen. Naast de godsdienst, leerde men op de missiescholen een beetje lezen, schrijven en rekenen. Een uitgewerkt programma was niet voorhanden. In 1907 beslisten de missie-oversten om in iedere centrale missiepost een centrale (lage-re) school op te richten die de meest begaafde leerlingen tot 'geschoolde' werknemers of tot onderwijzers-catechisten moest opleiden.²⁹ Dat laatste was uitermate belangrijk. Via de centrale scholen

28. E. DE JONGHE, *op. cit.*, 88.

29. L. ANCKAER, *op. cit.*, 290-293.

werd immers in de dorpen, met instemming van de lokale stamhoofden, een net van kapelscholen uitgebouwd. In de kapelschool mochten de dorpskinderen en soms ook de volwassenen meegenieten van de kennis die de catechist in de centrale school had opgedaan. Deze initieerde hen tevens in de landbouw en ander ambachtelijk werk. Bovendien selecteerde hij de meest begaafde kinderen en zond hen naar de centrale missieschool, zodat de samenwerking in beide richtingen ging. Langzamerhand evolueerden de kapelscholen tot zgn. plattelandsscholen ("écoles rurales") met een inlandse onderwijzer en werd hun inhoud uitgebreid. De centrale missiescholen zelf voorzagen in uitgebreid lager onderwijs van de eerste en zo mogelijk van de tweede graad. Naast godsdienst, lezen, rekenen en schrijven besteedden zij aandacht aan geschiedenis, aardrijkskunde, hygiëne en handenarbeid. De beste leerlingen van de tweede graad werden daarnaast ook ingewijd in de studie van het Frans (29).

Homogeniteit onder de scholen was echter ver te zoeken en door het grote gebrek aan middelen op het platteland werd die ongelijkheid nog in de hand gewerkt. Hierin kwam verandering door de reeds boven besproken De Jonghe-conventies, die aan scholen die subsidies wilden ontvangen bepaalde eisen stelden op vlak van programma en structuur.³⁰ Volgens de conventies moest het lager onderwijs worden opgesplitst in twee graden. De eerste graad nam twee jaar in beslag en diende vooral, althans op het platteland, betrouwbare, artisanale werkkrachten op te leiden. Het onderwijs werd er gegeven door inlandse monitoren, onder toezicht van rondreizende missionarissen. De klemtoon lag op handenarbeid en godsdienst. Daarnaast werden de beginselen van lezen, rekenen en schrijven, alsook hygiëne, aardrijkskunde en metriek stelsel onderwezen. Bij dat alles moest er voldoende plaats worden gemaakt voor groepswork en groepsspel. Samenwerking onder de autochtonen gold immers als een waardevol doel. Het oogmerk van de stedelijke

30. *Organisation de l'enseignement libre au Congo Belge et au Ruanda-Urundi, avec le concours des sociétés de missions nationales.* (Dison - Verviers, 1929).

eerste-gradscholen was iets ruimer. De klemtoon bleef weliswaar liggen op de opleiding van volgzame werkkrachten, maar tegelijk moesten de leerlingen ook worden voorbereid op het onderwijs van de tweede graad. Het lager onderwijs van de tweede graad duurde drie jaar en werd enkel in de steden of in centraal gelegen missieposten ingericht. Vandaar de naam centrale scholen. Deze centrale scholen, bedoeld voor een zeer kleine groep, stonden onder het rechtstreekse gezag van een missionaris en brachten de leerlingen in direct contact met de Europese cultuur. Het programma streefde de voortzetting en uitbreiding van het eerste-gradsonderwijs na. Gelet op de geringe doorstromingsmogelijkheden naar het voortgezet onderwijs in de zgn. speciale scholen behield het lager onderwijs ook in de tweede graad een duidelijke finaliteit. Vermits de meeste 'afgestudeerden' als geschoolde werkkraft naar hun geboortedorp terugkeerden, waren handenarbeid en discipline op dit niveau nog onontbeerlijker dan op het vorige. Aan elke lagere school van de tweede graad diende overigens een landbouwuitleiding en werkatelier te worden gehecht. In alle lagere scholen werd één van de vier intertribale talen – kikongo, lingala, kiswahili, tshiluba – als onderwijstaal gebruikt. Studie van het Frans was enkel in de stedelijke lagere scholen een verplicht vak. In de landelijke lagere scholen was het een optie.

Als zodanig besteedden de De Jonghe-conventies nauwelijks aandacht aan het onderwijs voor meisjes. Wel werd in 1929 door de generale inspectie van het onderwijs in Kongo een speciale brochure uitgegeven met instructies voor het meisjesonderwijs.³¹ De opstellers van deze uitgave wilden komaf maken met de gewoonte om voor de inlandse meisjes enkel lager onderwijs van de eerste graad en enkele studie jaren huishoudelijk onderricht in te richten. De opvoeding van de inlandse vrouw heette van kapitaal belang te zijn voor de verdere ontwikkeling van de hele inlandse maatschappij.

31. Inspection générale de l'enseignement, *Instructions pour les inspecteurs provinciaux de l'enseignement relatives à l'éducation des filles*. (Boma, 1929).

Men pleitte daarom voor een volledig lager onderwijs, gevolgd door een degelijke huishoudelijke vorming aangepast aan de noden én de mogelijkheden van het inlands milieu. Om de resultaten van het onderwijs te bestendigen moest bovendien in een opvang voor de afgestudeerde meisjes worden voorzien. Het bleef echter bij een voorstel. Pas na de Tweede Wereldoorlog zou de onderwijsreglementering in die zin worden herwerkt. Meisjes werden ondertussen maar met mondjesmaat naar de missiescholen gezonden. Familieleden vreesden hun dochters én de bruidsschat te verliezen en zagen het nut van een dergelijke opvoeding niet in.

De mogelijkheden om tijdens het interbellum voortgezet onderwijs te volgen, waren zeer beperkt. Wie aspiraties had in die richting kon enkel terecht in de klein-seminaries (cfr. *infra*) of in de 'Ecoles Spéciales', de verzamelnaam die in de De Jonghe-conventies werd gegeven aan de scholen voor lagere bedienden, de normaalscholen en de beroepsscholen. De 'Ecoles Spéciales' waren toegankelijk voor wie met vrucht lager onderwijs van de tweede graad had gevolgd. Het onderwijs nam drie jaar in beslag en was er op gericht volgzame hulpkrachten op te leiden voor de koloniale administratie, de bedrijfsadministratie, het onderwijs en de industrie.

De afdelingen voor lagere bedienden bestonden bijna uitsluitend in de officieel congreganistische scholengroepen. In deze opleiding met een sterke algemeen vormende component – vooral Frans en rekenen – werd veel belang gehecht aan de morele opvoeding van de leerlingen en het aanleren van een Europese levensstijl om het contact met de werkgever en de blanke collega's te vergemakkelijken.³²

De normaalscholen stonden, in theorie, in voor de opleiding van inlandse onderwijzers maar in praktijk vonden vele afgestudeerden een meer renderende betrekking als geschoolde administratieve werkkrachten. Het lessenpakket was opgedeeld in moreel, pedagogisch en beroepsvoorbereidend onderricht.

32. *Ibid.*, 4-5.

De beroepsscholen leverden geschoolde arbeiders af voor de industrie en bekwame ambachtslui voor het binnenland. Er waren afdelingen voorzien voor schrijnwerk, mechaniek, smeedkunst, blikslagerij, loodgieterij, landbouw en huishoudkunde. Het programma van deze scholen was zeer praktijkgericht en liet weinig plaats over voor algemeen vormende vakken.

De missionarissen richtten niet alleen onderwijs in, ze organiseerden ook tal van para- en postscolaire opvoedingsactiviteiten. Men was er zich immers terdege van bewust dat de invloed van het onderwijs alleen dan duurzaam kon zijn, als de vorming van de jeugd en de volwassenen in een niet schoolse context kon worden onderhouden en verruimd. Daarnaast boden deze activiteiten de gelegenheid om een aantal bevolkingsgroepen die anders verstoken bleven van elke vorm van onderricht toch te bereiken. Begin de jaren '30 werd een deel van deze initiatieven ingekaderd in de 'Action Catholique', die onder andere tot doel had meer lekenhulpers actief bij de missionering te betrekken.³³

Een belangrijke bevolkingsgroep die al te weinig bij het onderwijs werd betrokken, waren de vrouwen. Zusters-missionarissen op het platteland organiseerden daarom kinderheilen of sociale centra waar men vrouwen de beginselen van hygiëne, kinderverzorging en -voeding bijbracht.³⁴ De massale plattelandsvlucht in de jaren '20 verloor de vrouw van het vaak zware werk op de velden, maar leverde haar tegelijkertijd over aan de verveling en de eenzaamheid van de stad, zonder de sociale bescherming van de stam. Om die reden werden ook in de steden sociale centra opgericht die de vrouwen naast huishoudtechnieken ook de beginselen van lezen, schrijven en rekenen bijbrachten. De leiding van dergelijke stedelijke centra was meestal in handen van een gespecialiseerd team van lekenhulpsters. Zowel de sociale centra op het platteland als die in

33. P. LEGRAND en B. THOREAU (OSB), *Les Bénédictins au Katanga. (1910-1935)*, (Loppem, 1935), 257-261.

34. GEREBREN, *Pionniers. 25 jaar in de Ubangimissie der Belgische Capucijnen*. (Antwerpen, 1933), 117-127

de stad richtten zich niet uitsluitend tot de vrouwen, maar organiseerden ook bijscholingscursussen en ontspanningsactiviteiten voor de man.³⁵

Ook aan het jeugdbewegingswerk besteedden de missies veel aandacht. Naast de naar de kolonie overgeplante bewegingen zoals Scouting, Chiro, KAJ, bestonden ook de Xaveri, die in Kongo waren opgericht. Naar inhoud en activiteiten verschilde die echter niet van de andere. We kunnen stellen dat al deze bewegingen dezelfde doelen nastreefden; namelijk de morele verheffing; het intensifiëren van de religieuze opvoeding; het bewerken van een harmonieuze samenwerking tussen blank en zwart; en het aantonen van de grootsheid en schoonheid van het Afrikaanse land. Ook hun problemen waren te vergelijken: weinig inlanders voelden zich geroepen om zich te engageren in deze soms interraciale bewegingen en er waren te weinig financiële middelen voor handen om de organisaties uit te breiden.³⁶

Samenspel, gezonde wedijver, beheersing van het lichaam,... werden aangehaald als belangrijke opvoedende factoren die door sportbeoefening werden bevorderd. Met die gedachte in het achterhoofd stichtte scheutist Raphael de la Kethule³⁷ in 1919 de Sportvereniging van Kongo en Ruanda-Urundi. Een van de belangrijkste

35. *La promotion de la femme au Congo et au Ruanda-Urundi. Congrès Colonial National, XIIe session, 1956. Assemblées générales des 23 et 24 novembre 1956. Rapports et comptes rendus.* (Heizel, z.d.), passim.

36. Kadoc, Papieren Brys, 159.3, "M.C. Lalaoux, *Mission Congo 1956. Rapport.* (Brussel, april 1957)"; Papieren Brys, 159.3, "*Note sur la Fédération des Guides Catholiques du Congo Belge et du Ruanda-Urundi.*"; M.D. Markowitz, *op. cit.*, 123-133; A.F. PEETERS, *Chiro, une communauté chrétienne de jeunes*, (Lulua-burg, 1961).

37. Raphael de la Kethule (geboren op 15-9-1890 te Sint-Michiels Brugge) werd op 25 juli 1914 bij de congregatie van Scheut tot priester gewijd. In 1917 vertrok hij naar Kongo. Hij richtte er voetbalclubs op, turnclubs, scoutsgroepen, fanfares,... Hij was eveneens stichter van de Kongolese Sportfederatie (de bouwheer van verschillende sportstadia in Leopoldstad), het Instituut voor Lichamelijke Opvoeding te Leopoldstad en ADAPES, de oudleerlingenvereniging van de scheutisten. Toen de la Kethule in 1956 in België overleed, werd zijn stoffelijk overschot op vraag van ADAPES naar Leopoldstad overgebracht (Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, *op. cit.*, 573-576.).

realisaties van deze vereniging was de oprichting te Leopoldstad van het 'Koning Boudewijn stadion'.³⁸

Een ander naschools initiatief, vooral georganiseerd in de steden en dicht aanleunend bij de schoolse opleiding, waren de studiekringen. Deze kringen brachten afgestudeerden van missiescholen op geregelde tijdstippen bijeen voor lessen en lezingen, waar van gedachten kon worden gewisseld over recente ontwikkelingen. Bedoeling was om het schoolse onderricht te onderhouden en te verdiepen en om de inlander verder te begeleiden in zijn politieke, sociale, culturele meningsvorming.³⁹ Zeer belangrijk in dit verband was de inlandse pers. In 1933 werd in Leopoldstad de 'Croix du Congo' opgericht onder de hoede van de scheutisten. Het moest een blad voor en door zwarten worden, met een volledig inlandse redactie. 'Temps Nouveaux' werd met gelijkaardige motieven opgezet en gepatroneerd door de witte paters. De missies waren ook verantwoordelijk voor de vele streekgebonden publikaties en tijdschriften uitgegeven door de missie-drukkerijen.⁴⁰

Grosso modo kunnen we stellen dat de opvoedkundige activiteiten van de katholieke missionarissen tijdens het interbellum vooral waren gericht op de opvoeding en de moralisering van de massa. Een aantal heel opmerkelijke initiatieven vormden hier evenwel een uitzondering op.

In 1925 werd te Kisantu door toedoen van de jezuïeten en de Katholieke Universiteit Leuven de 'Fondation Médical de l'Université de Louvain au Congo' (FOMULAC) opgericht. De FOMULAC stelde zich een dubbel doel: geneeskundig onderzoek verrichten en een geneeskundige opleiding verstrekken aan inlanders. Een verplegersschool waar de leerlingen vooral de principes van een

38. E. COPPIETERS, *L'audacieux 'Tata Raphaël' de la Kethulle. Educateur, créateur d'écoles et de stades à Kinshasa, de 1917 à 1956.* (Bruxelles-Kinshasa, 1990), passim. A. DE SCHAEETZEN, *Sango Raphaël*, (Brussel, 1958), 10-14.

39. M.D. MARKOWITZ, *op. cit.*, 123-133; W.C. KLEIN, *De Congolese elite en haar problemen.* (Amhem, 1957).

40. *Ibid.*, 61 en 65; J.-M. VAN BOL, *La presse quotidienne au Congo Belge.* (Bruxelles, 1959), 11-12.

hygiënische levenswijze werden bijgebracht was de eerst realisatie van de Fomulac. Bij gebrek aan afgestudeerden uit het secundair onderwijs rekruteerde de school onder gediplomeerde onderwijzers. Kandidaten voor de in 1936 opgerichte leergang voor Inlandse Medische Assistenten moesten daar bovenop nog een twee jaar durende voorbereidende cursus volgen. Om aan de rekruteringsproblemen tegemoet te komen richtte de Fomulac vanaf 1939 haar eigen middelbaar onderwijs in.⁴¹

Op vlak van de landbouw werd in een gelijkaardig samenwerkingsverband in 1932 het 'Centre Agronomique de l'Université de Louvain au Congo' (CADULAC) opgericht te Kisantu. Analoog met Fomulac wilde dit centrum het landbouwkundig onderzoek combineren met de opleiding van landbouwassistenten en -monitoren. Van bij het begin nam landbouw een belangrijke plaats in in het inlandse onderwijs. Enerzijds omdat de landbouw een essentieel onderdeel vormde van de Kongolese economie en anderzijds omdat men er van overtuigd was dat er van arbeid een moraliserende invloed uitging. De inlanders zelf voelden echter doorgaans niet veel voor dit 'nederig' werk en zochten maar al te vaak hun heil in de stad, waar meer geld te verdienen viel. De taak van de landbouwassistenten en -monitoren bestond erin om via landbouwcampagnes de inlandse mentaliteit te doorbreken en door het propageren van nieuwe teelten en aangepaste landbouwmethodes de rentabiliteit van de landbouw te verhogen. Kandidaten voor de 6 jaar durende opleiding, 5 jaar theorie en 1 jaar praktijkstage, werden toegelaten na lager onderwijs van de tweede graad. Daarnaast ontwikkelde Cadulac zowel binnen als buiten het vikariaat Kisantu ook heelwat andere initiatieven zoals middelbare landbouwscholen, hoefescholen

41. G. MALENGREAU, *L'enseignement médical aux indigènes de Congo Belge*, (Louvain, 1944), passim; *Université Lovanium de Leopoldville. Année académique 1956-57*, (s.l., s.d.), 3; F. DE MEEUS en R. STEENBERGHEN, *Les missions religieuses au Congo Belge*. (Antwerpen, 1947), 156-171.

en een landbouwkundige specialisatieleergang voor gediplomeerde onderwijzers.⁴²

Werd er tijdens het interbellum nog niet veel nagedacht over de opleiding van een Kongolese wereldlijke elite, die aandacht was er wel reeds voor de opleiding van een landeigen kerkelijke elite. De witte paters startten als eersten met de opleiding van autochtone priesters. Op aandringen van hun stichter Lavigerie richtten ze reeds in 1899 een klein-seminarie op. In 1911 zegenden zij het eerste groot-seminarie in en op 21 juli 1917 werd Stéphane Kaoze,⁴³ de eerste Kongolese priester, gewijd.⁴⁴ De witte paters waren hiermee hun tijd vooruit, want pas in de jaren '20 zal Rome, met de publikatie van de encyclieken *Maximum Illud* (1919) en *Rerum Ecclesiae* (1926), alle congregaties oproepen om een inheemse clerus op te leiden.⁴⁵ De klein-seminaries waren volledig geïnspireerd op de Europese klassieke humaniora maar zonder het Grieks en met minder wiskunde. De groot-seminaries verstrekten dezelfde opleiding als hun Europese tegenhangers, maar de leerstof werd over een langere studieperiode verspreid. Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog telde Belgisch Kongo ongeveer 120 inlandse priesters, 283 groot-seminaristen in 4 groot-seminaries en 1273 klein-seminaristen in 20 klein-seminaries.⁴⁶ Lange tijd waren de klein-semina-

42. L.O.J. DE WILDE, *Het landbouwtechnisch onderwijs in Kongo*, (Brussel, 1965), passim; F. DE MEEUS en R. STEENBERGHEN, *op. cit.*, 152-154.

43. Stéphane Kaoze kwam omstreeks 1890 ter wereld in Katenga de Marungu, in de provincie Katanga, als zoon van een adellijke moeder. Na zijn studies aan het klein- en groot-seminarie van de witte paters in Boudewijnstad werd hij in 1917 tot priester gewijd. Op reis door België samen met Mgr Roelens verwekte hij in 1920 als eerste Kongolese priester heelwat sensatie. In 1933 werd hij overste van een volledig door zwarte priesters bemane missiepost. In 1946 werd hij lid van de Commissie voor de Bescherming van de Inboorlingen en van de Gouvernementsraad te Leopoldstad. Hij overleed te Alberststad in 1951 (Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, *op. cit.*, 565-566.).

44. R. HEREMANS, *L'éducation dans les missions des Pères Blancs en Afrique Centrale (1879-1914). Objectifs et Réalisations*. (Louvain-la-Neuve / Bruxelles, 1983), 385-396

45. B. YATES, The triumph and failure of mission vocational education in Zaïre 1879-1909. *Comparative education review*, XX, 2 (1976), 199.

46. Fr. DE MEEUS & R. STEENBERGHEN, *op. cit.*, 210.

ries de enige vorm van algemeen secundair onderwijs en de grootseminaries de enige vorm van hoger onderwijs. De seminaries telden dan ook een deel leerlingen die vooral interesse hadden voor de algemene opleiding en niet zozeer voor de priesteropleiding.⁴⁷

De Tweede Wereldoorlog bracht heelwat veranderingen met zich mee, ook op vlak van onderwijs. Enerzijds dreigde het huwelijk tussen staat en missies op de klippen te lopen. Anderzijds ging men meer belang hechten aan een verder doorgedreven intellectuele vorming van een elite.

3. DE STRAKKERE HOUDING VAN DE OVERHEID NA DE TWEDE WERELDOORLOG

De eerste inbreuk op het katholiek schoolmonopolie kwam er in 1946 toen de schoolconventies van 1925-1926 werden herzien.⁴⁸ Naast een aantal inhoudelijke wijzigingen werd het toepassingsgebied van de nieuwe conventie uitgebreid tot alle christelijke missies, dus ook de protestantse, in hoofdzaak Anglo-Amerikaanse missies. Volgens Kita Kyankenge Masandi was de Belgische regering hiertoe moreel verplicht, gezien de grote rol die de Amerikaanse en Britse troepen hadden gespeeld in de bevrijding van het Belgische grondgebied.⁴⁹ Hij ziet echter ook anti-katholieke motieven achter die beslissing in die zin dat de toenmalige liberale Minister van Koloniën, Robert Godding, door een protestants onderwijsnet te financieren het katholieke onderwijsmonopolie wou doorbreken.⁵⁰

47. G. NOIRHOMME, *Les petits séminaires du Congo*. (Kinshasa, 1969), 9.

48. De tekst werd gepubliceerd in 1948. Congo belge – Service de l'Enseignement, *Organisation de l'enseignement libre subsidé pour indigènes avec le concours des sociétés de missions chrétiennes. Dispositions générales*. (Léopoldville, 1948).

49. KITA KYANKENGE MASANDI, *Colonisation et enseignement. Cas du Zaïre avant 1960*. (Editions Ceruki, 1982), 195.

50. In 1946 had Godding reeds het katholiek monopolie in het onderwijs voor Europeanen doorbroken door officiële lekenscholen op te richten.

De tweede aanval op het katholiek onderwijsmonopolie, in 1954, was veel heviger en zorgde voor grote, niet meer te lijmen barsten in het samenwerkingsverband tussen de staat en de katholieke missies. De katholieke missiescholen waren na de Tweede Wereldoorlog onder scherp vrijzinnig vuur komen te liggen.⁵¹ De missionarissen werden beschuldigd van despotisme, proselytisme, willekeur, ongeoorloofde inmenging in overheidsaangelegenheden. Ze werden daarenboven verweten de overheidssubsidies voor hun scholen te misbruiken en kwalitatief slecht onderwijs te geven.⁵² De verdragingsmaneuvers bij de organisatie van het officieel lekenonderwijs voor Europeanen en de partisane benoemingspolitiek van de CVP-Ministers van Koloniën Wigny (1947-1950) en Dequae (1950-1954) waren daarbij niet van die aard om de vrijzinnige protesten te doen luwen. Toen in 1954 een socialistisch-liberale coalitie aan de macht kwam, met de anti-klericale liberaal Buisseret als minister van Koloniën, werd dan ook meteen de aanval op het katholieke monopolie ingezet. Talrijke officiële lekenscholen voor inlanders werden opgericht en de subsidies voor missiescholen teruggeschroefd. Dit laatste tegen de budgettaire afspraken van de conventie van 1952, een herziening van die van 1948, in. Deze maatregelen, alsook de administratieve pesterijen en de partijdige benoemingen die Buisseret op zijn beurt liet volgen, leidden tot de Kongolese schoolstrijd. Deze werd gevoerd in de marge van de Belgische schoolstrijd, maar met niet minder verbeterheid uitgevocht. Katholieken en vrijzinnigen beschimpten elkaar via de pers, zwaaiden met brieven van zwarten die hun 'werkelijke' verlangens kenbaar maakten, hielden protestmeetings,... Van op de preekstoel

51. M. VAN LAERE, *De schoolstrijd in Kongo onder Auguste Buisseret. 1954-1958*. (Leuven, ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, 1986), 64-65.

52. Zeer controversieel was het verslag van de door Buisseret gemandateerde pedagogische missie naar Kongo (15 oktober-11 december 1954). In hun verslag bestempelden de auteurs Coulon, Deheyn en Renson het niveau van het katholiek missie onderwijs als totaal ontoereikend. (Congo belge - Ministère des colonies - Conseil Supérieure de l'Enseignement, *La réforme de l'enseignement au Congo Belge. Mission pédagogique (Coulon-Deheyn-Renson). Rapport présenté à Monsieur le Ministre A. Buisseret*. (La Louvière, 1954), 346pp.).

werd bedreigd met excommunicatie van wie zijn kinderen naar de goddeloze scholen zond... Aanvankelijk ageerden de katholieke missionarissen⁵³ vooral tegen het a-katholieke of anti-katholieke karakter van de 'goddeloze' scholen. Niet godsdienstig geïnspireerd onderwijs zou in de ziel van de Kongolees een leegte nalaten die het gehele beschavingswerk in Kongo zou teniet doen en tot politieke ontvoogding leiden.⁵⁴ Geleidelijk aan groeide echter het besef dat een onderwijskundig monopolie in Kongo niet langer houdbaar was en dat de officiële lekenscholen niet meer weg waren te denken.⁵⁵ De aandacht werd dan ook vooral toegespitst op het ongedaan maken van de budgettaire beperkingen t.a.v. het missieonderwijs. Het Permanent Comité van de Kongolese Bisschoppen koos daartoe een wel zeer drastisch actiemiddel. Op 15 januari 1955 dreigden ze ermee alle katholieke scholen te sluiten als Buisseret de budgettaire beperkingen niet ongedaan maakte. Bevreesd voor de gevolgen van een dergelijke maatregel – de onvermijdelijke ineenstorting van het Kongolese onderwijsnet zou erop volgen – gaf Buisseret toe. Op 26 januari maakte hij de bewuste budgettaire beperkingen ongedaan.

Discussies over de scholenbouw leidden in 1955 echter tot een nieuwe confrontatie tussen Buisseret en de katholieke missies. Doordat ze van de '8° Algemene Directie'⁵⁶ haast geen en van het

53. De protestantse missionarissen hadden geen bezwaar tegen de uitbouw van het officieel lekenonderwijs. Dit bood hen de mogelijkheid het eigen net af te bouwen zonder het gevaar te lopen hun kinderen aan de katholieken te verliezen. (Kita Kyankenge Masandi, *op. cit.*, 228-229.).

54. *L'Essor du Congo*, 20 juli 1954 en *Le phare-Dimanche*, 13 februari 1955. Geciteerd in M. VAN LAERE, *op. cit.*, 214.

55. Op 23 december 1955 bijvoorbeeld, publiceerde kanunnik Joseph Moerman, voorzitter van het 'Bureau de l'Enseignement Catholique' in *Le Courrier d'Afrique* een verzoenende kerstboodschap waarin hij pleitte voor het bestaansrecht van officiële lekenscholen (M. VAN LAERE, *op. cit.*, 214. en mondelinge getuigenis van kanunnik Moerman).

56. De administratieve dienst van de Gouverneur-Generaal in Kongo telde acht algemene directies. De achtste algemene directie 'Openbaar onderwijs en erediens-ten' werd pas opgericht bij K.B. van 25 februari 1954 (*Ambtelijk blad van Belgisch Kongo*, I (1954), 795-807).

'Fonds voor Inlands Welzijn'⁵⁷ helemaal geen subsidies meer ontvingen voor hun scholenbouw, kwamen de missies voor grote financiële moeilijkheden te staan.⁵⁸ Een circulaire van 9 juni 1955 verplichtte hen daarenboven hun bouwprojecten openbaar uit te besteden in plaats van de werken in eigen beheer uit te voeren.⁵⁹ Met een mandaat van het Permanent Comité van de Kongolese Bisschoppen ging kanunnik Moerman, de voorzitter van het Bureau de l'Enseignement Catholique (BEC), hierover met minister Buisseret onderhandelen. Op 13 maart 1956 bereikten zij, zonder daarin de protestanten te kennen, een akkoord. In dit 'Schoolpact avant la lettre' werd afgesproken de kredieten voor schoolconstructies evenredig over de drie netten te verdelen: 45% voor de officiële lekenshulen, 45% voor de katholieke en 10% voor de protestantse missieshulen. Daarnaast werd de verplichting tot openbare aanbesteding opgeheven voor werken beneden de 250.000 Bfr. en voor werken uitgevoerd met eigen middelen. Kort na de ondertekening rezen echter interpretatieproblemen. Had het akkoord, zoals de missionarissen stelden, betrekking op de globale kredieten; dus zowel op de kredieten van de '8° Algemene Directie' én op die van het 'Fonds voor Inlands Welzijn'? Of ging het enkel om de kredieten van de '8° Algemene Directie', zoals Buisseret en zijn kabinet beweerden?⁶⁰ Ook nu haalden de katholieken hun slag thuis. Op 28 augustus 1956 ondertekenden Buisseret, Moerman en Thompson, de vertegenwoordiger van de protestanten, een akkoord, het zogeheten B.M.T.-akkoord, waarin werd afgesproken de ruime interpretatie van het akkoord van 13 maart 1956 te hanteren.

57. Het Fonds voor Inlands Welzijn werd in 1947 opgericht om de Kongolese bevolking te vergoeden voor haar zware oorlogsinspanningen. Met de jaarlijkse interest van een door de Belgische schatkist, de Prins-Regent en de Koloniale Loterij bijeengebracht kapitaal, zo'n 2,1 miljard Bfr., werden allerlei menslievende initiatieven gefinancierd (M.D. MARKOWITZ, *op. cit.*, 48).

58. *Ibid.*, 97.

59. *Cinquième conférence plénière des révérendissimes ordinaires du Congo Belge et du Ruanda-Urundi. Leopoldville, 21 juin – 1 juillet 1956. Compte rendu des séances. Textes et Documents.* (Leopoldstad, 1956), 59.

60. M. VAN LAERE, *o.c.*, 203.

Behaalden de katholieken de overwinning in de strijd rond de werkings- en bouwsubsidies, de ontwikkeling van het officieel lekenonderwijs, hoe beperkt ook in verhouding tot het katholieke onderwijs, was een onomkeerbaar feit. In 1958 waren reeds 279 officiële lekeninstellingen opgericht, waaronder kleuterscholen, lagere scholen, athenea, technische scholen en de officiële universiteit van Elisabethstad.⁶¹ Dit laatste geeft aan dat na de Tweede Wereldoorlog ook op het inhoudelijke vlak andere klemtonen werden gelegd.

4. NIEUWE KLEMTONEN IN DE EDUCATIEVE ACTIE VAN DE MISSIES

Verschillende factoren werkten een gevoelige niveau-verhoging van de educatieve initiatieven in de hand. Vooreerst was er de toenemende politieke bewustwording van de Kongolese évolués. Wilde men Kongo degelijk voorbereiden op onafhankelijkheid, dan moest werk worden gemaakt van een intellectuele elite. Ten tweede was er de vraag vanuit de industrie naar steeds beter geschoolde werkrachten om via modernisering en mechanisatie een hogere produktiviteit te kunnen bereiken. En tenslotte was er de kritiek van de deskundigen op het ontbreken van een gezonde middenklasse in de Kongolese maatschappij.

Inspeland op de nieuwe vragen werden in 1946 de twintig jaar oude De Jonghe-conventies herzien. Daarbij kreeg de tweede graad van het lager onderwijs een dubbele structuur. Hij werd opgesplitst in een gewone en een selectieafdeling. De laatste was bedoeld voor de leerlingen die bekwaam werden geacht secundair onderwijs te volgen. Het aantal secundaire scholen zou worden uitgebreid en het niveau ervan verhoogd. Algemeen vormend secundair onderwijs moest daarenboven een kleine geselecteerde groep leerlingen voorbereiden op een hoger onderwijs. Veel aandacht ging naar de studie

61. Ministerie van Koloniën, *Onderwijs en opvoeding in Belgisch Congo en Ruanda Urundi*. (Brussel, 1958), 45.

van Europese talen. Vanaf het tweede jaar secundair onderwijs werd Frans de voertaal. Vanaf het vierde jaar stond ook de Nederlandse taal op het programma. Tevens werd het meisjesonderwijs gesystematiseerd en uitgebreid en het secundair beroepsonderwijs verbeterd.⁶²

In 1947 reeds werd in Kisantu het universitair centrum Lovanium opgericht door de samensmelting van Fomulac, Cadulac en de 'Ecole des Sciences Administratives', in 1947 door de Katholieke Universiteit Leuven opgericht met de steun van de jezuiëten. In 1950 werd beslist Lovanium naar Kimuenza bij Leopoldstad over te brengen waar volwaardige universitaire faculteiten zouden worden uitgebouwd. In 1953 ging het pre-universitair jaar van start voor leerlingen die niet over het vereiste diploma beschikten, en in oktober 1954 het eerste universitaire academiejaar. Lovanium telde toen 33 studenten, van wie 11 Kongolezen. Lovanium was een interraciale universiteit met als eerste rector kanunnik Luc Gillon. Als tegenhanger van de katholieke universiteit kwam in 1956 te Elisabethstad de officiële universiteit van Belgisch-Kongo en Ruanda-Urundi tot stand.⁶³

Ook wat betreft de para-scolaire activiteiten wilden de missies zich blijkbaar bij die grotere Kongolese bewustwording aansluiten. Studiekringen wonnen aan belang en de inlandse pers werd belangrijker. Zo werd naar aanleiding van een avondcursus sociologie en filosofie, ingericht in Leopoldstad door een inlandse priester, J. Malula⁶⁴ en de scheutist J. Ceuppens,⁶⁵ een maandblad opgericht

62. Congo belge – Service de l'Enseignement, *Organisation de l'enseignement libre subsidié pour indigènes avec le concours des sociétés de missions chrétiennes. Dispositions générales. 1948.* (Léopoldville, 1948).

63. L. GILLON, *Servir en actes et en vérité*, (Paris-Gembloux, 1988); *Universiteiten van Belgisch Kongo en van Ruanda-Urundi*, (Brussel, 1958); *Université Lovanium de Léopoldville. Année académique 1956-1957*, (Leuven, 1958).

64. Malula werd geboren te Kinshasa op 17 december 1917. In 1946 werd hij tot priester gewijd, in 1959 tot bisschop van Kinshasa en in 1969 tot kardinaal. Hij was vooral bekommerd om de opleiding van een christelijke Zairese elite en om de Afrikanisering van de Kerk. Zijn kritiek op politieke misbruiken, op de afschaffing

onder de titel *Conscience Africaine*. Het tijdschrift werd uitsluitend door inlanders opgesteld en won aan bekendheid na de publikatie in 1956 van een manifest waarin de redactieleden zich uitspraken voor de verwezenlijking van de onafhankelijkheid in Kongo binnen 30 jaar. Het manifest verwoordde de gematigde katholieke inlandse opinie en was o.m. bedoeld als reactie tegen de oprichting van socialistische en liberale 'Amicales' in Kongo. De auteurs namen overigens duidelijk afstand van het overplaatsen van het Belgische partijstelsel naar de kolonie.⁶⁶

5. BESLUIT

Sommige commentatoren wijzen erop dat de verzwakking in de entente staat-missies tijdens de jaren 50 verregaande gevolgen had.⁶⁷ Onrechtstreeks zou de schoolstrijd het onafhankelijkheidsproces hebben beïnvloed doordat de Kongolezen hun respect voor de blanke kolonisator verloren. Ze stelden immers vast dat de blanken lang niet zo eensgezind en almachtig waren, dat de blanken niet aarzelden om in bepaalde aangelegenheden hun steun in te roepen.... De gebeurtenissen zorgden ook voor een gewijzigde opstelling van de missionarissen, zowel t.o.v. de staat als t.o.v. de zwarten. Een aantal katholieken stelde zich de vraag of het wel

chrétienne. Un bouclier pour les pauvres et les opprimés. (Leuven, 1989), 8-13.)

65. Jos Ceuppens (geboren te Tervuren op 25 oktober 1912) werd in 1937 in de congregatie van Scheut tot priester gewijd. Aanvankelijk werkzaam in het onderwijs voor inlanders in Belgisch Kongo, werd hij in 1949 belast met het secretariaat van het Centre d'Etudes et d'Informations Catholiques (CEDIC) te Leopoldstad. In 1956 richtte hij op vraag van de bisschoppen van Belgisch Kongo en Ruanda-Urundi het persagentschap DIA (Documentation et information africaines) op. Ceuppens overleed te Leuven op 11 mei 1986. (In memoriam. *Kontakt*, 1986 (19), nr. 3, 158-159.)

66. KADOC, Papieren Brys, 159.1; Brief (copie) van J. Ceuppens aan A. De Schryver, Leopoldstad, 10 juli 1956.

67. R. ANSTBY, *King Leopold's legacy. The Congo under Belgian rule. 1908-1960.* (London-New-York, 1966). 200.; M.D. MARKOWITZ, *op. cit.*, 103.; I. SCHALBROECK, *Belgisch Kongo. De dekolonisatie van een kolonie.* (Tielt, 1986), 44.; A. VAN BILSEN, *L'enseignement des indigènes. La revue nouvelle*, XI, 3 (1955), 294.

wenselijk was om nog langer een nauwe samenwerking met de staat na te streven.⁶⁸ Moest de Kerk zich niet losweken van de staat op straffe van er anders mee geïdentificeerd te worden?⁶⁹ Sommigen gingen nog verder en stelden de vraag of de Kerk zich niet moest terugtrekken uit het onderwijs en zich tot de evangelisatie beperken.⁷⁰ Het verlies van de haast onvoorwaardelijke steun van de overheid bracht de missies er eveneens toe hun houding tegenover de zwarte bevolking te wijzigen. De Kerk ging achter de autochtone bevolking staan en poogde haar actief bij het kerkgebeuren te betrekken.⁷¹ Dit kwam tot uiting in de grotere waardering voor de Kongolese clerus,⁷² de oprichting van meerdere katholieke lekenorganisaties⁷³ en vooral in de 'Verklaring van het Episcopaat van Belgisch Kongo' van 29 juni 1956. Daarin erkenden de bisschoppen het recht van de Kongolezen op participatie aan het bestuur van het land en de plicht van het moederland om de Kongolezen daarop voor te bereiden.⁷⁴ Achteraf beschouwd leek België precies in die plicht te zijn tekortgeschoten.⁷⁵ Naar verluidt zou de jonge staat in 1960 bij de onafhankelijkheid niet over de nodige kaders en know-how hebben beschikt om Kongo tot een moderne democratie uit te bouwen. Eind 1988, toen de relaties tussen België en Zaïre een historisch dieptepunt hadden bereikt, liet president Mobutu zich verwijtend ontvallen dat de Belgen bij hun vertrek in 1960 slechts

68. M.D. MARKOWITZ, *op. cit.*, 108.

69. Zoals gebeurde tijdens de problemen rond de onafhankelijkheid. De missionarissen werden als vertegenwoordigers van de Staat beschouwd en werden dan ook niet ontzien.

70. Zie bijvoorbeeld M. LIHAU, en R. ENDRIATIS, *Les aspirations nationales au Congo Belge. Aspirations nationales et missions. Compte rendu de la XXVIIIème semaine de missiologie de Louvain.* (Louvain, 1958), 157-173.

71. La politique scolaire au Congo du point de vue missionnaire. *La revue nouvelle*, XI, 3 (1955), 301.

72. M.D. MARKOWITZ, *op. cit.*, 116.

73. *Ibid.*, 120.

74. I. SCHALBROECK, *op. cit.*, 44. / D. VERHELST & H. DANIELS, *Scheut vroeger en nu. 1862-1987.* (Leuven, 1991), 306.

75. G. BRAUSCH, *op. cit.*, 51.

een handjevol binnenlandse universitairers hadden opgeleid.⁷⁶ Hoewel het uiteraard niet opgaat de Zairese problemen volledig aan een falend koloniaal onderwijssysteem toe te schrijven, moet worden toegegeven dat de educatieve inspanningen te lang hoofdzakelijk op de massa waren gericht. Zoals gezegd volgde bij de onafhankelijkheid slechts 0,1% van alle Kongolese studenten hoger onderwijs. Een cijfer dat schril afsteekt tegen de 0,4% voor geheel Afrika en de 3% op wereldschaal.⁷⁷ De plotse stroomversnellingen in het Kongolese onafhankelijkheidsproces eind de jaren '50 hadden de Belgen met hun politiek van 'educational gradualism' kennelijk overrompeld.

76. *Mobutu dignité pour l'Afrique. Entretiens avec Jean-Louis Remilieux.* (Paris, 1989).

77. M. EKWA, *op. cit.*, 75.

**Missionary Education in the Belgian Congo During the
Colonial Period (1908-1960):
A Preliminary Study**

BY

M. DEPAEPE, F. DEBAERE AND L. VAN ROMPAEY

Summary

From the outset, the Congo Free State involved catholic missionaries in the organisation of education for the native peoples. When Belgium took over the Congo Free State in 1908 from Leopold II as a colony, the collaboration with the missions gained in significance. Rather than build an autonomous educational network, the authorities preferred to involve the missionaries in the official educational system and to increase the support to the catholic mission education. The conventions signed in 1926 systematized and expended the governmental subsidy policy followed hitherto. Thus the catholic missions succeeded, in the context of their proselytizing, in acquiring a virtual monopoly in education. Their efforts were oriented primarily to the moral education of the masses rather than to the training of an intelligentsia. After the Second World War, however, the privileged relationship of the Church with the State was cut back and ever more importance was attached in education to the acquisition of knowledge in order to form a native elite. Nevertheless the educational efforts were focussed too long and too exclusively on the masses. The sudden momentum gained by the catholic independence apparently caught the Belgians off guard with their policy of educational gradualism.

**L'éducation et l'enseignement dans les missions catholiques
au Congo belge (1908-1960):
un aperçu**

PAR

M. DEPAEPE, F. DEBAERE ET L. VAN ROMPAEY

Résumé

Dès le début de son existence, l'État indépendant du Congo impliqua les missionnaires catholiques dans l'organisation de l'enseignement aux indigènes. Lorsque en 1908 la Belgique reprit l'État indépendant du Congo à Léopold II comme colonie, ce lien de coopération gagna encore en importance. Les autorités, plutôt que d'établir elles-mêmes un réseau d'enseignement autonome, donnèrent la préférence à l'intensification du soutien à l'enseignement missionnaire catholique. Les conventions qui furent signées en 1926 allaient encore systématiser et élargir la politique de subsides jusqu'alors suivie par les autorités. De cette façon, les missions réussirent à acquérir un quasi-monopole éducatif, ceci dans le cadre de leur travail de conversion. Leurs efforts étaient surtout axés sur la moralisation de la masse plutôt que sur la formation d'une intelligentsia. La seconde guerre mondiale allait néanmoins signifier un tournant. Les relations privilégiées entre l'Église et l'État furent réduites et on commença à accorder plus d'importance à l'acquisition de la connaissance, ceci en vue de la formation d'une élite indigène.

Toutefois, les efforts éducatifs furent trop longs et trop essentiellement axés sur la masse. Les accélérations soudaines du processus d'indépendance avaient manifestement pris les Belges au dépourvu dans leur politique d'"*educational gradualism*".